

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ І СУСВЕТНАЯ КУЛЬТУРА

Літаратурнае краязнаўства

“МІЖ ПАЛЁЎ ШЫРОКІХ Я АДЗІН СТАЮ...”

ЯКУБ КОЛАС У СЁМКАВЕ

Сёмкава – адна з найцікавейшых літаратурных мясцін Міншчыны. Маёнтак і яго наваколле звязаны з дзейнасцю Адама Хмары, Мялецця Смарыцкага, Міхала Дудзінскага, Юзафа Пешкі, Напалеона Орды, Максіма Багдановіча, Янкі Купалы. У 1922 г. у Сёмкава прыязджаў і Якуб Колас. Гэты перыяд жыцця паэта даследавала яго ўнучка Вера Данілаўна Міцкевіч [1; 2]. У 2012 – 2014 гг., падчас працы па аднаўленні сёмкаўскага маёнтка, мне таксама давялося пазнаёміцца з цікавымі звесткамі пра побыт у ім Якуба Коласа.

Першы дакумент, які адкрываў шлях паэту і яго сям’і ў Сёмкава, – камандзіровачнае пасведчанне. З яго вядома, “что предьявитель сего член Института белорусской культуры гр. Мицкевич К. М. увольняется в отпуск с 20-го сего апреля (1922 г.) по 1 июня сего года в ф. Сёмково Минского уезда, Сёмковской вол.”. Пры неабходнасці Кастанцін Міхайлавіч быў абавязаны прад’явіць гэты дакумент, бо тэрыторыя на той час размяшчалася блізка да мяжы, а Радашковічы былі ўжо на польскім баку. Письменнік не мог паехаць адпачываць на родную Стаўбцоўшчыну, бо мілыя сэрцу мясціны таксама знаходзіліся пад Польшчаю.

Пасля рэвалюцыйных падзей 1917 г. апошнія ўладальнікі Хелкоўскія выехалі за мяжу, а сядзіба была моцна разрабавана. У 1921 г., згодна з пастановай Камісарыята земляробства, Сёмкава і найбліжэйшыя маёнткі сталі асновай для адкрыцця вучэбнай фермы пры Інстытуце сельскай гаспадаркі, што размяшчаўся ў Мінску.

Цікава, што згаданае пасведчанне Якуба Коласа, як паказалі наступныя падзеі, у двух пунктах не адпавядала рэчаіснасці. Па-першае, забягаючы наперад, мусім адзначыць, што паэт прабыў у Сёмкаве амаль паўгода, да кастрычніка 1922 г. Па-другое, замест адпачынку, пра які гаварылася ў дакуменце, Якуб Колас тут працаваў, выконваючы розныя абавязкі. Апошняя, хутчэй за ўсё, звязана з жаданнем выправіць фінансвае становішча сям’і. Пасля вяртання з-пад Кур-

ска ў 1921 г., паводле ўспамінаў Ванды Лявіцкай, “сям’я Коласа жыла дужа сціпла, каб не сказаць большага. 1921 – 1922 гады былі яшчэ цяжкімі гадамі, і гэта адчувалася ў кожнай сям’і. Жонцы Коласа Марыі Дзмітраўне прыходзілася часам цяжка зводзіць канцы з канцамі” [3, с. 184]. У Сёмкаве сітуацыя была лепшай. Настаўнікам і супрацоўнікам вучэбнай фермы давалі жыллё, забеспячвалі бульбай, жытам і іншымі прадуктамі. Да таго ж паэту адкрылася прыгожая мясцовасць са старадаўнім палацам XVIII ст.

У пераліку маёмасці, якая засталася ад апошняга ўладальніка, памешчыка Рамуальда Рудольфавіча Хелкоўскага, налічваецца каля 30 пунктаў. Першым пазначаны сам палац (“дом барскі”), з 15 пакоямі на першым паверсе і 12 пакоямі на другім. Для нас важнае апісанне яго стану: “окна разбиты, печи, двери поломаны”. Падобная сітуацыя і з флігелямі на 7 і 12 пакояў, дзе таксама “окна, двери поломаны... печи, пол поломанные” [4, арк. 167].

Засталіся звесткі пра рабаванне сядзібы. З маёнтка знікалі старадаўнія рарытэты, граматы, асабісты архіў гаспадароў. Паводле ўспамінаў апошняга аканомы маёнтка, архіў быў настолькі вялікі, што заняў бы шэсць вазоў. Застаецца загадкай, хто спыніў гэтае рабаванне. Падаецца цалкам магчымым, што гэта магло адбыцца з удзелам Якуба Коласа. Прынамсі, яго знаёмы, письменнік Іларыён Барашка (1905 – 1968), на той час супрацоўнік Беларускага дзяржаўнага архіва, быў тэрмінова камандзіраваны ў Сёмкава пасля таго, як там з’явіўся Якуб Колас і выявіліся факты рабавання сядзібы “самым барбарскім парадкам”. Адпаведны артыкул у газеце “Савецкая Беларусь” у 1923 г. паведамляў чытачам: “мастацкія габелены ўжываліся на парцянькі, а вялікія малюнкi, пісанья на палатне, драліся на доўгія куска для абмотак. Таксама частка кніжак і дакументаў была патоплена ў возеры. <...> З усяго памянёнага толькі зусім выпадкова сярод лому, гразі, гною, пяску, цэглаў захавалася частка дакументаў. І. Барашцы прышлося капацца ў гэтай гразі цэлых чатыры дні і выкапваць старадаўнія дакументы. Як вынік працы, ён

У чэрвеньскім нумары быў змешчаны артыкул «Як шукаў ішчасця на светлах...»: Янка Купала ў Сёмкаве» Паўла Каралёва.

У першым радзе злева направа: невядомы, Міхаіл Біч, Якуб Колас, невядомы. У другім радзе: Іван Ярашэвіч, Ларыса Ладутка. Сёмкава, 1922 г. Фота з фондаў Дзяржаўнага літаратурна-мемарыяльнага музея Якуба Коласа.

прывёз у Дзяржаўны Архіў тры мяшкі падраных і замазаных дакумэнтаў, пачатак якіх адносіцца к канцу XVI стогодзьдзя. Сярод іх шмат аўтэнтковых граматаў польскіх каралёў» [5]. Сяброўства Якуба Коласа і Іларыёна Барашкі працягвалася і ў пазнейшы час. Архівіст стаў аўтарам зборніка «Якуб Колас – народны паэт Беларусі».

У 1922 г. у Сёмкаве працавалі і іншыя добрыя знаёмыя Якуба Коласа, блізкія яго сэрцу. Пэўны час рэктарам Політэхнічнага інстытута, а потым намеснікам рэктара Інстытута сельскай гаспадаркі быў ураджэнец вёскі Новы Свержань (пад Стаўбцамі) выдатны беларускі вучоны Міканор Казіміравіч Ярашэвіч (1885 – 1937?). Магчыма, менавіта ён і запрасіў Якуба Коласа працаваць і жыць у Сёмкаве. Пасябралі на ўсё жыццё і жонкі абодвух прыяцеляў Марыя Дзмітрыеўна і Вера Іванаўна Шыманская. Аляксандр Сянкевіч, з якім Якуб Колас вучыўся ў Нясвіжскай настаўніцкай семінарыі і ўдзельнічаў у нелегальным з'ездзе настаўнікаў 1906 г., працаваў лектарам у Політэхнічным інстытуце, а яго жонка Ганна Сянкевіч была аканомкай фермы «Сёмкава». Аляксандр Сянкевіч – прататып настаўніка Садовіча ў рамане «На ростанях», а таксама Баса Грэні ў п'есе «Забастоўшчыкі». Памочнікам загадчыка вучэбнай фермы, жывёлаводам працаваў Нічыпар Янкоўскі – Янкавец у трылогіі «На ростанях».

На шчасце, засталіся сведчанні, архіўныя дакументы і фотаздымкі, што распавядаюць пра побыт Якуба Коласа ў Сёмкаве. Нам вядомы тры здымкі паэта. Пра кожны з іх можна сказаць некалькі слоў. На першым К. Міцкевіч сядзіць на прыступках з супрацоўнікамі фермы, сябрамі. Магчыма, здымак зроблены каля аднаго з флігеляў маёнтка, дзе жылі настаўнікі фер-

мы. У самім жа палацы размяшчаліся лабараторыі і вучэбныя пакоі.

На другім здымку Якуб Колас сядзіць каля старой пабудовы, побач яго сярэдні сын Юрка (5 гадоў). Подпіс зроблены рукой паэта: «Сёмкава. 1922 г. 5/VII». Пры ўважлівым разглядзе можна вызначыць, што здымак зроблены каля выхаду з былой бальнай залы палаца ў двор. Менавіта гэтая частка палаца мела паўкруглы эркер з аркамі. Вялікія вокны за спінай Якуба Коласа надавалі святочнасць і прапускалі ў памяшканне дастаткова святла. Таксама на здымку бачны тагачасны стан палаца, аднак ён стаяў цэлы і неперабудаваны, што зменіцца праз чвэрць стагоддзя. На жаль, невядома, з якой нагоды дзеці, адлюстраваныя на здымку, уручаюць кветкі пісьменніку.

Трэці здымак паказвае Якуба Коласа сярод дзяцей і дарослых, магчыма, ён чытае ўрыўкі са сваіх твораў. Сын Аляксандра Сянкевіча Георгій узгадваў: «У Сёмкаве ў 1922 г. Марыя Дзмітрыеўна Міцкевіч збірала дзяцей: сваіх, Сянкевічаў, Янкоўскіх. Яна ім што-небудзь распавядала, чытала. Часам у гэтым удзельнічаў і Канстанцін Міхайлавіч»*. Тое, што Якуб Колас часта чытаў знаёмым і сябрам, прыгадваў таксама беларускі вучоны Павел Рагавы: «...Калі мы [студэнты] вярталіся з палых работ і вячэралі, Канстанцін Міхайлавіч чытаў нам урыўкі з паэмы «Новая зямля», якая ў той час была яшчэ ў рукапісе. Як ён добра чытаў, як мы былі яму ўдзячны! Напэўна, і яму было прыемна адчуваць сябе сярод усхваляваных і ўважлівых слухачоў» [6].

Калі глядзіш на гэтыя здымкі, то, на першы погляд, можа падацца, што час спакойны і мірны. Насамрэч сітуацыя ў Сёмкаве склалася даволі трывожная. Найбліжэйшым вёскам забаранялася сячы лес, пасвіць жывёлу на тэрыторыі фермы. Тым не менш мясцовы люд парушаў парадкі. Даходзіла не толькі да затрыманняў, боек, але нават і да выкарыстання зброі, судовых спраў. Так, упраўленне Інстытута сельскай гаспадаркі 20 верасня 1922 г. паведамляла: «в разположении учебной фермы Сёмково имеются две винтовки берданки в исправном состоянии, только в одной из винтовок плохо закрывается затвор, вместе с тем Институт просит выдать 15 штук патронов, т. к. полученные ранее израсходованы» [7, арк. 157]. Загадчык Сёмкаўскага ляснога лецішча Рынейскі меў дазвол насіць рэвальвер сістэмы «Кольт» (№ 643314) «как

* Успаміны Георгія Аляксандравіча Сянкевіча пра бацьку Аляксандра Антонавіча Сянкевіча. 1983 г.

крайне необходимый для него при исполнении им служебных обязанностей” [7, арк. 422].

Часам у былым маёнтку адбываліся сапраўдныя дэтэктыўныя гісторыі. Так, напрыклад, пачынаецца адзін з расповедаў пра выган чужых коней: “Когда подошли к ферме со стороны мельницы, то услышали на ферме какие-то крики, ругань, брань, стук в окна... Когда мы прошли мост около мельницы, то заметили стоявшую около кузницы подводу и около неё несколько человек и белую лошадь...” [8, арк. 40 адв. – 41]. Мясо-вых жыхароў затрымлівалі, заводзілі супраць іх крымінальныя справы. У ліпені 1922 г. паставілі часовую агароджу ў садзе, які ахоўвалі два вартаўнікі, аднак крадзеж яблыкаў гэта не спыняла.

Якуб Колас быў не проста сведкам падобных падзей. У Нацыянальным архіве Рэспублікі Беларусь захоўваюцца яго лісты з просьбай прыцягнуць да адказнасці вінаватых у незаконнай высечцы лесу. Гэтыя звароты спачатку адпраўлялі на подпіс у кіраўніцтва інстытута, а потым у судовыя інстанцыі. Чаму Канстанцін Міхайлавіч пісаў такія лісты? Прыкладна з канца ліпеня да пачатку кастрычніка 1922 г. паэту давялося выконваць абавязкі Нічышара Янкоўскага, які выязджаў у ЗША. Захаваўся дакумент, які сведчыць, што з 1 кастрычніка галоўны бухгалтар вучэбнай фермы Сёмкава Канстанцін Міцкевіч “словесно отказался и уехал в гор. Минск”. Аднай з прычын учынку мог быць не самы прыемны абавязак пісаць скаргі ў суд на людзей, якім незадоўга перад тым абяцалі “зямлю і свабоду”...

Пра належнае выкарыстанне прыродных рэсурсаў Якуб Колас клапаціўся на пасадзе віцэ-прэзідэнта Акадэміі навук. Павел Рагавы ўзгадваў: “Якуб Колас... часта выступаў за ўсемагчымае развіццё вывучэння глебы і наогул прыроды БССР як асноўнай крыніцы сродкаў дабрабыту народа” [6, с. 188]. Шмат у чым гэтая зацікаўленасць у справе выкарыстання прыродных рэсурсаў, на нашу думку, магла сфарміравацца менавіта ў Сёмкаве, дзе ўкараняліся наватарскія формы земляробства. У архіўных матэрыялах значыцца: “У вучэбнай ферме Сёмкава адбываюцца практычныя заняткі са студэнтамі 2-га курса па глебазнаўству, жывёлагадоўлі і таксацыі. Тут жа ідзе заключная практыка са студэнтамі III курса. Гэтая ферма мае спецыяльнае прызначэнне: паляводства, ва ўмовах рэзка выяўленага ледавіковага ландшафту на пяшчаных супесках. На ферме знаходзіцца рагатая жывёла нізіннага тыпу (галандскай пароды)” [9, арк. 8]. На вопытных палях вяліся даследаван-

Якуб Колас з сынамі Юркамі ў Сёмкаве. 5 ліпеня 1922 г. Фота з фонду Дзяржаўнага літаратурна-мемарыяльнага музея Якуба Коласа.

ні па наступных тэмах: пытанні мінеральнага ўгнаення; параўнанне фосфарна-кіслых угнаенняў, забеспячэнне глебы арганічнымі рэчывамі; англійскі парк; культура насеннага лубіну; значэнне паверхневага ўгнаення [9, арк. 24]. Пры ферме развіваўся дзевяціпольны севазварот.

У гэты час у Сёмкаве быў дагледжаны яблыневы сад (на яго месцы пасля з’явіўся новы сад, які захаваўся да сёння). Пра славытыя сёмкаўскія яблыкі пісаў Павел Рагавы: «Надзвычай мне запомнілася першая сустрэча і знаёмства з Якубам Коласам, яго жонкай і сынамі, тады яшчэ малымі хлопчыкамі, якіх мы ласкава называлі “каласкамі”. Пасля першых хвілін сустрэчы Канстанцін Міхайлавіч прынес с саду яблык, за якімі мы і правялі нашу гутарку» [5]. Садовыя насаджэнні на той час складаліся ажно з 766 пладовых дрэў рознага ўзросту. У 1922 – 1923 гг. у садзе было пасаджана 175 дрэў, магчыма, не без удзелу дзядзькі Якуба.

Трэба адзначыць, што жыццё паэта ў гэтай маляўнічай мясцовасці, безумоўна, спрыяла творчасці. Якуб Колас дапісваў тут паэму “Новая зямля” – своесаблівую энцыклапедыю жыцця беларускага сялянства канца XIX – пачатку XX ст. У 1922 г. было напісана восем раздзелаў паэмы, а ў 1923 г. ён цалкам завяршыў твор.

На думку даследчыцы В. Міцкевіч, Якуб Колас напісаў у Сёмкаве апавяданне “Салавей”, а таксама верш “Ноч”. Мясцовыя краявіды непасрэдна ўплывалі на напісанне гэтых твораў. Адным з самых прыгожых куткоў маёнтка Сёмкава лічыцца наваколле ракі Чарняўкі, яе гістарычная назва – Сёмкаўка (прыток Вячы). Каля рэчкі існаваў цэлы шэраг пабудоў. Справа, перад мос-там, знаходзіўся драўляны вадзяны млын. Злева размяшчалася прыгожая сажалка. Непадалёк ад ракі стаяла кузня. Вось некаторыя радкі з

апавядання “Салавей”: “Дзесь над возерам, каля старога млына, дзе аднатонна шумела вада, наводзячы нейкі спакой і сон, чуліся мілагучныя, крыху засмучоныя галасы кнігавак:

– Кі-і – гік! Кі-і – гік!

Што яны хацелі гэтым сказаць, ніхто добра не ведаў, апрача старога млына”.

Перад намі згадка старога млына і сёмкаўскай сажалкі, а далей адбываюцца наступныя падзеі: “Жабы закрахталі такім дружным хорам, што ўзбудзілі ўсё азярко і патрывожылі сон старога млына

– Глядзеце, каб толькі не прыйшлося яшчэ вам плакаць, – буркнуў сабе пад нос стары млын”.

Праз некаторы час усё наваколле ажывілася: “...Адным словам, было тут праўдзівае ігрышча: спевы, скокі і ўсё, што хочаце. Над гэтым возерам, у зараслі раўчавіны, дзе срэбнай стужачкаю прабіваўся ручаёк, на арэжавым кусце сядзеў салавейка. Ён нядаўна, зусім нядаўна прыляцеў з дарогі. Дарога была вялікая і трудная, і пасля дарогі салавейка пачуваўся крыху ўтомленым. Але радасць спаткання і злучэння з дарагімі мясцінамі, а таксама і гэтая вясенька, гэты жыватворны подых яе, пах маладзенькіх лісточкаў і ранніх красак падтрымоўвалі ў ім добры настрой і рухавасць. Ён павёртываўся на сухой галінцы арэжавага куста і моўчкі вітаў ручаёк, гэту родную раўчавіну, слухаў, аб чым хто гаварыў”.

У вобразе салаўя пазнаецца сам Якуб Колас. Ён піша пра сябе, уласнае вяртанне ў Беларусь, сустрэчы з сябрамі. Салавей у гэтым апавяданні сваім спевам праганяе зіму. Напрыканцы згадваецца народная прыкмета: “Заспяваў салавей, ужо не вернуцца халады”.

Чытаючы верш “Ноч”, можна ўявіць паэта, які стаяў у цёплую восеньскую ноч і глядзеў на сёмкаўскія краявіды і прастор:

Між палёў шырокіх
Я адзін стаю,
Ахваціла ціша
Ўсю душу маю.

Ночанька мая ты,
Водблеск глыбіні!
Ты душу чаруеш
Спевам цішыні.

Многа ў гэтым сьпеве
Водгукаў живых,
Іх ня зловіш вухам,
Чуеш сэрцам іх.

Ночанька мая ты,
Ціхі сон вясны!
Колькі зор на небе!
Як блішчаць яны!

Водблескам пажару
Неба край гарыць –
Там двурогі месяц
Выплыў з-за гары.

Ночанька мая ты,
Ціхая дума!
Не ахваціш вокам,
І тых слоў няма

Апісаць твой вобраз,
Хараство, спакой –
Толькі ў цябе ўнікнеш
Чуткаю душой.

Сёмкаўскі перыяд жыцця займае асобнае месца ў творчасці Якуба Коласа: нетыповая для паэта праца бухгалтарам, не самыя прыемныя абавязкі, звязаныя з судовымі справамі, і ўвогуле няпростыя першыя гады савецкай улады каля новай польскай мяжы. Праз некалькі гадоў на месцы вучэбнай фермы з’явіўся дзіцячы дом, названы ў гонар А. Чарвякова.

Даследчыкі сцвярджаюць, што на Міншчыне існавала больш за 200 шляхецкіх маэнткаў, большая палова якіх цяпер цалкам знішчана. Астатнія захаваліся ў рознай ступені. Сёмкаўскі маэнткаў яшчэ мае рэшткі палаца, ацалелыя флігелі, пейзажны і ландшафтныя паркі. А побач з выхадам з бальнай залы, дзе фатаграфаваліся Якуб Колас з сынам Юркам, расце старое дрэва, што мае незвычайнае дупло ў форме вуха. Ці не апошні гэта сведка тых падзей у Сёмкаве? Ці будзе маэнткаў належна адроджаны, залежыць ад нас. А магчыма, некалі з’явіцца новы гатунак сёмкаўскіх яблыкаў, названых у гонар Песняра. Час пакажа...

Спіс літаратуры

1. Міцкевіч, В. Якуб Колас у Сёмкаве. 1922 год / В. Міцкевіч // Каласавіны : матэрыялы навуковай канферэнцыі, прысвечанай 35-годдзю Літаратурнага музея Якуба Коласа. – Мінск, 1994. – С. 129 – 132.
2. Міцкевіч, В. Якуб Колас у Сёмкаве (па архіўных матэрыялах) / В. Міцкевіч // Беларуская мінуўшчына. – 1997. – № 5. – С. 13 – 17.
3. Лявіцкая, В. Незабыўнае / В. Лявіцкая // У сэрцы народным. – Мінск : Навука і тэхніка, 1967. – С. 183 – 186.
4. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (НАРБ). – Ф. 209. Воп. 1. Спр. 102.
5. Шлюбскі, А. Лёс бібліятэкі і архіву Сёмкава-Гарадка / А. Шлюбскі // Савецкая Беларусь. – 1923. – № 173. – С. 3.
6. Рагавы, П. Такім я запомніў яго / П. Рагавы // У сэрцы народным. – Мінск : Навука і тэхніка, 1967. – С. 187 – 188.
7. НАРБ. – Ф. 209. Воп. 1. Спр. 39.
8. НАРБ. – Ф. 209. Воп. 1. Спр. 49.
9. НАРБ. – Ф. 209. Воп. 1. Спр. 29.

Павел КАРАЛЁЎ,
старшы навуковы супрацоўнік
Дзяржаўнага літаратурнага музея Янкі Купалы.